

ДОПОВІДЬ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ МОНІТОРИНГУ

**НАСИЛЬНИЦЬКІ ЗНИКНЕННЯ НА ОКРЕМИХ
ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ
УКРАЇНИ (КРИМ, ЧАСТИНИ ЗАПОРІЗЬКОЇ
ТА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ)**

ДОПОВІДЬ

за результатами моніторингу

Насильницькі зникнення на окремих тимчасово окупованих територіях України (Крим, частини Запорізької та Херсонської областей)

Автори: експерти ГС “Освітній дім прав людини — Чернігів” та ГО “Кримський процес”

Укладач: Андрій Зубарєв, директор ГС “Дім прав людини “Крим”

АНОТАЦІЯ

Ця доповідь присвячена аналізу практики насильницьких зникнень цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях України — в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, а також у частинах Запорізької та Херсонської областей. Дослідження охоплює період з 2014 року з особливим фокусом на події після початку повномасштабної збройної агресії у 2022 році, коли масштаби та інтенсивність цієї практики суттєво зросли.

У доповіді проаналізовано механіку насильницьких зникнень — від ідентифікації та затримання особи до її повної ізоляції, катувань, приховування інформації та подальшої «легалізації» утримання. Особливу увагу приділено ролі силових структур, інфраструктурі місць несвободи, а також впливу зникнень на родини постраждалих. Висновки ґрунтуються на задокументованих індивідуальних кейсах, експертних інтерв'ю з представниками організації, які предметно працюють за напрямком “насильницькі зникнення”, аналізі інформації з відкритих джерел, відеоматеріалів та офіційних відповідях органів влади.

Звіт містить правову оцінку задокументованих фактів відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права, а також аналізує відповідність дій Російської Федерації (як держави-окупанта) її власному законодавству. Особливо розглянуто національні механізми реагування України та їхню ефективність у протидії цим злочинам.

На основі проведеного аналізу сформульовано ключові висновки, рекомендації та вимоги, спрямовані на припинення практики насильницьких зникнень, забезпечення доступу до правди та правосуддя, притягнення винних до відповідальності та надання належної підтримки постраждалим і їхнім родинам.

Доповідь покликана слугувати інструментом для комплексного ефективного документування та кваліфікації цих дій як міжнародних злочинів, а також для сприяння національній та міжнародній адвокації у зусиллях щодо припинення практики насильницьких зникнень на окупованих територіях України.

Цю доповідь підготовлено за фінансової підтримки Норвегії та Фонду домів прав людини. Проект «Протидія насильницьким зникненням на тимчасово окупованих територіях України» реалізує Громадська спілка «Дім прав людини «Крим» у партнерстві з Громадською спілкою «Освітній дім прав людини — Чернігів» та Громадською організацією «Кримський процес». Зміст цієї Доповіді є виключною відповідальністю Громадської спілки «Дім прав людини «Крим» і жодним чином не відображає офіційну позицію Уряду Норвегії.

ЗМІСТ

Анотація	1
Слова подяки	4
Перелік скорочень.....	5
Глосарій	6
Вступ	7
Основні висновки та рекомендації	10
Методологія	17
Правовий аналіз	20
Частина 1.	
Механіка насильницьких зникнень	27
1.1. Етапи.....	27
1.2. Типові сценарії затримань	29
1.3. Виконавці: провідна роль ФСБ	30
1.4. Місця утримання.....	31
1.5. Скоординована політика приховування інформації.....	32
Частина 2.	
Мотиви та цілі окупаційної влади	33
2.1. Еволюція критеріїв відбору жертв.....	33
2.2. Гендерний вимір	34
2.3. Стратегічні цілі	34

Частина 3.	
Доля людей, які зазнали насильницьких зникнень	36
3.1. Утримання інкомунікадо	36
3.2. Катування та жорстоке поводження.....	36
3.3. Примус здавати людей.....	39
3.4. Схема «легалізації» затримання	39
Частина 4.	
Вплив на родини, місцеві громади.....	40
4.1. Феномен «неясної втрати».....	40
4.2. Вторинна віктимізація	40
4.3. Правові та фінансові перешкоди.....	41
4.4. Психологічні та соціальні наслідки для родин	42
4.5. Вплив на місцеві громади та соціальну структуру	42
Частина 5.	
Реакція національних правоохоронних органів України	43
5.1. Масштаб диспропорції	43
5.2. Об'єктивні складнощі розслідувань	43
5.3. Прогалини в системі обліку та моніторингу	43
5.4. Позитивні кроки	44
Підсумок.....	45

СЛОВА ПОДЯКИ

Автори висловлюють щиру подяку усім, хто долучився до підготовки цієї доповіді за результатами моніторингу.

Передусім — родинам зниклих безвісти, постраждалим і свідкам, які, попри ризики та біль, погодилися поділитися своїми історіями. Їхня довіра й мужність стали основою цього дослідження.

Ми також вдячні представницям і представникам українських правозахисних організацій та ініціатив за експертну підтримку, надані матеріали та допомогу у верифікації даних. Окрема подяка ініціативам і мережам, що працюють із темою насильницьких зникнень, зокрема Кримській правозахисній групі, ініціативі IRADE, Коаліції «Україна. П'ята ранку», Медійній ініціативі за права людини, Об'єднанню родичів політв'язнів Кремля, а також Центру прав людини ZMINA — за їхні дослідження та системну роботу з документування порушень прав людини.

Дякуємо партнерам проєкту — Громадській спілці «Освітній дім прав людини — Чернігів» та Громадській організації «Кримський процес» — за співпрацю та експертний внесок.

Публікацію підготовлено за фінансової підтримки Норвегії та Фонду домів прав людини. Ми вдячні за підтримку та довіру до цієї роботи.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АРК — Автономна Республіка Крим
ВР — Верховна Рада України
ДПС — Дорожньо-патрульна служба
ІТТ — Ізолятор тимчасового тримання
КК РФ — Кримінальний кодекс Російської Федерації
КК України — Кримінальний кодекс України
КПГ — Кримська правозахисна група
МКС — Міжнародний кримінальний суд
МКЧХ — Міжнародний комітет Червоного Хреста
МВС — Міністерство внутрішніх справ України

МАГАТЕ — Міжнародне агентство з атомної енергії
ООН — Організація Об'єднаних Націй
ОБСЄ — Організація з безпеки і співробітництва в Європі
РФ — Російська Федерація
СБУ — Служба безпеки України
СВО — «спеціальна військова операція» (офіційний термін, що використовується владою РФ для позначення збройної агресії проти України)

СІЗО — слідчий ізолятор
ФСБ РФ — Федеральна служба безпеки Російської Федерації у тому числі так звані «Управління ФСБ по Республіці Крим та м. Севастополю», «Прикордонне управління ФСБ» тощо.

ФСВП РФ — Федеральна служба виконання покарань Російської Федерації
ЗАЕС — Запорізька атомна електростанція

ZMINA — Центр прав людини ZMINA

OSINT — Open Source Intelligence (розвідка на основі відкритих джерел інформації)

У цій доповіді окремі терміни та формулювання, що використовуються в офіційній практиці Російської Федерації, можуть застосовуватися виключно з метою спрощення сприйняття матеріалу та ідентифікації відповідних структур чи адміністративних одиниць. Використання такої термінології жодним чином не означає визнання суверенітету Російської Федерації над тимчасово окупованою територією України або легітимності її дій.

ГЛОСАРІЙ

- **Насильницьке зникнення** — арешт, затримання, викрадення або будь-яка інша форма позбавлення волі, вчинена представниками держави або особами, що діють з її дозволу чи підтримки, з подальшою відмовою визнати факт такого позбавлення волі або приховуванням інформації про долю чи місцезнаходження особи, що позбавляє її захисту закону.
- **Ex officio** — (лат.) за посадою; обов'язок компетентного державного органу розпочати розслідування з власної ініціативи в силу своїх повноважень, незалежно від подання заяви чи скарги потерпілою особою або її родичами.
- **Incommunicado detention** — зазвичай розуміється як ситуація тримання під вартою, за якої особі відмовляють у доступі до членів сім'ї, адвоката або незалежного лікаря¹.
- **Феномен неясної втрати (ambiguous loss)** — психологічний стан родичів зниклої особи, коли відсутня підтверджена інформація про її долю, що унеможлиблює завершення процесу переживання втрати.
- **Перевірка з ізоляцією осіб** — практика тимчасового утримання осіб без судового рішення та поза системою офіційного процесуального обліку під приводом перевірки їхньої причетності до «протидії проведеному СВО».
- **Незаконні місця утримання** — неофіційні місця позбавлення волі, що не входять до системи державної пенітенціарної чи процесуальної реєстрації та використовуються для незаконного утримання осіб.
- **Звичаєве міжнародне право** — сукупність міжнародно-правових норм, що сформувалися внаслідок усталеної практики держав і визнаються ними як юридично обов'язкові, незалежно від ратифікації міжнародних договорів.

---

1 <https://www.hrw.org/reports/2005/spain0105/6.htm>

ВСТУП

Починаючи з 2014 року, на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України систематично відбуваються насильницькі зникнення цивільних осіб. Після початку повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року ця практика набула безпрецедентних масштабів, охопивши не лише Кримський півострів, але й частини інших областей України, що опинилися у тимчасовій окупації. Зокрема, Запорізької та Херсонської областей, які разом з Кримським півостровом охоплені цим моніторингом.

Ця практика супроводжується викраденнями, незаконним триманням під вартою без зв'язку з зовнішнім світом у нелегальних місцях утримання, катуванням та примусовим отриманням зізнань у сфабрикованих справах. Йдеться не про поодинокі або випадкові інциденти, а про стійку репресивну практику, яка поєднує повну ізоляцію особи від зовнішнього світу (incommunicado), застосування катувань та інших форм жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, а також цілеспрямовану відмову визнавати сам факт позбавлення свободи чи повідомляти інформацію про долю та місцеперебування людини.

Сукупність цих елементів дозволяє кваліфікувати такі дії як насильницькі зникнення відповідно до міжнародного права та розглядати їх не лише як окремі злочини, а як інструмент системного контролю над цивільним населенням на окупованих територіях. Практика насильницьких зникнень використовується для усунення реальних або уявних опонентів окупаційної влади, залякування місцевих громад, примусу до співпраці та руйнування соціальних зв'язків.

Станом на грудень 2025 року, за даними відповіді на інформаційний запит до Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, зазначається, що на тимчасово окупованих територіях **«загальна цифра незаконно затриманих цивільних осіб та зниклих безвісти за особливих обставин постійно коригується» та що «відомо про близько 16 тисяч незаконно затриманих та зниклих безвісти за особливих обставин цивільних осіб».**

Ця цифра промовисто свідчить про масштаб трагедії, яка за своєю систематичністю та організованістю може кваліфікуватися як злочин проти людності.

У Криму, за даними Центру прав людини ZMINA, станом на кінець 2024 року було підтверджено 27 випадків насильницьких зникнень. У першій половині 2025 року зафіксовано ще 18 випадків, при цьому звільнено лише одну особу — що свідчить про посилення репресій. Загалом за період лютого 2022 — червня 2023 років Центр ZMINA зафіксував щонайменше 562 випадки викрадень активних громадян на тимчасово окупованих територіях; з них доля 311 осіб залишалась невідомою, 235 повернулись, 16 були знайдені мертвими.

Найбільша небезпека полягає не лише у факті викрадень, а й у повному замовчуванні цих злочинів окупаційною владою. Вона ж послідовно заперечує свою причетність, відмовляється надавати будь-яку інформацію про зниклих безвісти, не проводить розслідувань і не допускає незалежного контролю та спостереження. Як демонструє ця доповідь, усі ключові органи окупаційної влади — від ФСБ до прокуратури, від поліції до служби виконання покарань — діють як єдиний злагоджений механізм приховування інформації та забезпечення безкарності виконавців. Тим часом потерпілі перебувають у повній ізоляції — без доступу до медичної допомоги, юридичного захисту та спілкування з родинами.

Родичі викрадених опиняються у стані невизначеності та безпорадності. Вони не отримують жодної інформації про місцеперебування чи стан здоров'я своїх близьких і часто не мають достатніх юридичних знань або ресурсів, щоб діяти. Відсутність доступу до ЗМІ, правової підтримки та можливостей для поширення інформації ще більше загострює ситуацію.

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації в Україні у 2022 році насильницькі зникнення набули нової якості та масштабів. Якщо в попередній період, зокрема після окупації Автономної Республіки Криму 2014 році, основними мішенями таких дій були активісти, журналісти, правозахисники та представники кримськотатарського народу, то з 2022–2023 років коло жертв суттєво розширилося. Об'єктами викрадень дедалі частіше стають «звичайні» цивільні особи: працівники критичної інфраструктури, пенсіонери, родичі військовослужбовців Збройних сил України, особи, які зберігають зв'язок з підконтрольною Україні територією або демонструють небажання співпрацювати з окупаційною адміністрацією.

Попри серйозність проблеми, ані українські, ані міжнародні інституції не продемонстрували достатньої ефективності у її вирішенні. Відсутні системні заходи для реагування, належного документування та притягнення винних до відповідальності.

Цей моніторинг є внеском до зусиль українських організацій громадянського суспільства у протидії насильницьким зникненням та утриманню цивільних осіб у повній ізоляції від зовнішнього світу.

Ця доповідь є спробою системного аналізу практики насильницьких зникнень цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях України, зокрема в Криму, Херсонській та Запорізькій областях, у період після 2014 року з особливим фокусом на події після 2022 року. Доповідь спрямована на виявлення сталих патернів, інституційної логіки та масштабів цієї практики, а також на її правову кваліфікацію відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та міжнародного кримінального права.

Доповідь підготовлена для використання українськими та міжнародними правозахисними організаціями, органами державної влади України, міжнародними міжурядовими організаціями, договірними та спеціальними механізмами Організації Об'єднаних Націй, а також для цілей міжнародної адвокації та документування злочинів, зокрема й у контексті потенційних проваджень у Міжнародному кримінальному суді.

З міркувань безпеки та відповідно до принципу «do no harm» окремі кейси були анонімізовані; персональні та ідентифікаційні дані були змінені або вилучені з метою запобігання потенційним ризикам для постраждалих і свідків.

Основні висновки, рекомендації та вимоги

Ключові висновки

1. Насильницькі зникнення є систематичною та централізовано координованою практикою РФ. Аналіз усіх джерел підтверджує, що зникнення не є випадковими ексцесами окремих виконавців: однакові методи незаконного позбавлення волі повторюються в різних регіонах і часових періодах, існує єдина мережа місць утримання, а всі органи окупаційної влади діють злагоджено щодо приховування інформації.

2. ФСБ РФ є ключовим виконавцем і координатором насильницьких зникнень. Усі задокументовані випадки затримань, щодо яких вдалося встановити виконавців, пов'язані з підрозділами Федеральної служби безпеки — Управлінням ФСБ по Республіці Крим та м. Севастополю, Прикордонним управлінням ФСБ, а також московськими оперативними групами ФСБ, які періодично прибувають до окупованих територій для проведення спланованих операцій.

3. Практика еволюціонує: від цільових викрадень активістів до масових репресій проти будь-кого з проукраїнською ідентичністю. Якщо у 2014 році цілями були переважно громадські активісти та учасники Євромайдану, то з кінця 2023 року жертвами також стають пенсіонери, люди старшого віку, жінки (їхня кількість зросла з 2–3 до понад 60 осіб), а також особи, чия «нелояльність» проявляється лише у неотриманні російського паспорта чи неявці на офіційні заходи окупаційної влади.

4. Каткування є системною практикою: не менше 90% жертв насильницьких зникнень зазнають тортур. Задокументовані методи включають каткування електричним струмом, побиття, удушення, погрози сексуальним насильством та вбивством родичів, а для жінок — залякування вилученням дітей. Примус викрадених осіб під погрозами назвати певну кількість знайомих із проукраїнською позицією є практикою, що створює нескінченний/триваючий цикл репресій і руйнує соціальні зв'язки всередині громад.

5. Приховування інформації щодо зниклих осіб є практикою окупаційної влади. ФСБ заперечує факти затримань. ФСВП (рос. ФСИН) повідомляє, що особи «не значаться в базах обліку». Поліція відмовляє у порушенні справ. Воєнні слідчі повністю ігнорують звернення. Про-

куратура проводить формальні перевірки без реальних розслідувань. Головний військовий прокурор переадресовує скарги тому самому органу, на який подавалася скарга. Під час моніторингу, із застосуванням використаних методів дослідження, не було зафіксовано жодного випадку ініціювання розслідування *ex officio*.

6. Реагування національних правоохоронних органів України є недостатнім. Попри наявну з різних джерел інформацію про кількість зниклих безвісти, що вимірюється тисячами осіб², Прокуратура АРК та м. Севастополя веде лише 2 кримінальні провадження щодо 3 осіб за ст. 146-1 КК України (насильницьке зникнення). Жодного обвинувального акта до суду не направлено. Офіційна публічна статистика щодо насильницьких зникнень не ведеться. Два реєстри за окремими законодавчими механізмами³ не інтегровані між собою. Процедура визнання насильницького зникнення в Україні не є досконалою, а перелік вимог часто є непосильним в існуючих обставинах. Виплати родинам навіть за наявності документів фактично не здійснюються.

7. Міжнародні механізми демонструють обмежену ефективність. Міжнародний Червоний Хрест знайшов менше осіб ніж встановили українські громадські організації. З 2014 року в Криму немає жодного представництва міжнародних організацій. Така ситуація зумовлена, зокрема, розбіжностями у правових підходах до порядку доступу на півострів: Російська Федерація наполягає на в'їзді через територію РФ, тоді як Україна відповідно до свого законодавства визначає єдино можливим законним шляхом доступу в'їзд через підконтрольну їй територію. Запити до влади РФ щодо відвідування в'язнів майже ніколи не отримують позитивного рішення. Спеціальний доповідач ООН по РФ цікавиться умовами утримання політв'язнів, але не проблематикою насильницьких зникнень як такою.

---

2 <https://suspilne.media/1250546-kilkist-zniklih-bezvisti-v-ukraini-perevisila-90-tisac-upovnovazeniij/>

3 За Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» та за Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей».

Рекомендації Україні

- Активізувати кримінальні провадження за всіма відомими випадками насильницьких зникнень.
- Створити єдину інтегровану систему обліку, об'єднавши Реєстр зниклих безвісти (МВС), дані Національного інформаційного бюро та Об'єднаного центру при СБУ.
- Забезпечити спеціалізовану підготовку слідчих з міжнародного гуманітарного права.
- Налагодити системне інформування родичів про хід розслідувань.
- Забезпечити спрощену процедуру подання заяви про викрадення та реальне фінансування виплат й реабілітаційних програм для родин зниклих.

Рекомендації міжнародному співтовариству

- Запровадити санкції проти конкретних посадових осіб і бізнес-структур, причетних до насильницьких зникнень, катувань та примусу до співпраці на окупованих територіях.
- Активізувати тиск на РФ щодо забезпечення доступу міжнародних спостерігачів на окуповані території.
- Підтримати створення програм реабілітації звільнених осіб відповідно до Резолюції ООН від 2005 року.
- Забезпечити системне фінансування моніторингових проєктів як критично важливого інструменту документування та протидії насильницьким зникненням.

Рекомендації громадянському суспільству

- Продовжувати систематичне документування випадків насильницьких зникнень.
- Розширити мережі для збору інформації з територій з обмеженим доступом, зокрема із Запорізької області, де інформаційне середовище залишається найбільш закритим.
- Забезпечити психологічну підтримку родинам зниклих як невід'ємну складову правозахисної роботи.

Вимоги до Російської Федерації

Як держава-окупант, Російська Федерація несе повну відповідальність за систематичну практику насильницьких зникнень на тимчасово окупованих територіях України. Наведені нижче вимоги базуються на встановлених фактах моніторингу та нормах міжнародного права, зокрема Міжнародній конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (2006), Римському статуті МКС, Женевських конвенцій, а також на нормах власного законодавства РФ, які систематично порушуються. Заборона насильницьких зникнень є нормою звичаєвого міжнародного права, обов'язковою для всіх держав незалежно від ратифікації конвенцій.

Припинення практики насильницьких зникнень

- 1. негайно припинити всі операції** з незаконного затримання, викрадення та насильницького зникнення цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях.
- 2. Скасувати будь-які накази та розпорядження**, що дозволяють ФСБ проводити «перевірку з ізоляцією осіб» без судового рішення та утримувати людей поза системою процесуального обліку, включаючи непубличний документ, що за наявними даними має статус Указу Президента РФ з грифом «Для службового користування».
- 3. Ліквідувати нелегальні місця утримання**, зокрема «базу Шамбазова» (спеціально обладнана для катувань дача у Сімферопольському районі, якою особисто свого часу керувала «прокурор» Поклонська) та інші неофіційні об'єкти.
- 4. Припинити використання об'єктів критичної інфраструктури** як місць утримання, зокрема ЗАЕС, де задокументовано не менше 8 місць утримання.

Звільнення утримуваних осіб

5. **Негайно звільнити всіх цивільних осіб**, які утримуються без законних підстав, без пред'явлення обвинувачень та без доступу до суду.
6. **Припинити режим інкомунікадо (*incommunicado*)** та негайно забезпечити всім утримуваним доступ до адвокатів, медичної допомоги та контактів із родинами — у СІЗО-2 Сімферополя, СІЗО-1 у селі Чонгар, на об'єктах ЗАЕС та в усіх інших місцях утримання.
7. **Встановити та повідомити родинам місцеперебування конкретних осіб.**

Припинення катувань

8. **Негайно припинити застосування тортур** щодо утримуваних осіб.
9. **Припинити практику «примусової зради»** — систематичного примусу затриманих під тортуррами називати певну кількість осіб з проукраїнською позицією.
10. **Припинити використання «зізнань»**, отриманих під тортуррами, як пропагандистського інструменту в державних ЗМІ та як підстави для фабрикації кримінальних справ.

Розкриття інформації

11. **Негайно розкрити повну інформацію** про місцеперебування, стан здоров'я та правовий статус кожної позбавленої волі особи. Припинити посилання на закон про персональні дані та інші нормативні акти РФ як підставу для відмови повідомляти родинам про долю їхніх близьких.
12. **Припинити скоординовану політику приховування**, в якій задіяні всі органи окупаційної влади.

Розслідування та підзвітність

13. **Ініціювати розслідування *ex officio*** за кожним задокументованим випадком.
14. **Притягнути до відповідальності** конкретних посадових осіб ФСБ та інших структур (зокрема «Росатом»), причетних до організації насильницьких зникнень.
15. **Припинити фабрикацію кримінальних справ** через схему «викрадення → катування → примусове зізнання → офіційне затримання».

Доступ міжнародних спостерігачів

16. **Забезпечити безперешкодний доступ** МКЧХ, Моніторингової місії ООН з прав людини, Незалежної міжнародної слідчої комісії ООН та інших профільних механізмів до всіх місць тримання під вартою на тимчасово окупованих територіях.

Відшкодування шкоди

17. **Визнати відповідальність** за систематичну практику насильницьких зникнень цивільних осіб як злочин проти людяності та забезпечити компенсацію матеріальної і моральної шкоди жертвам та їхнім родинам.
18. **Забезпечити повну реституцію** майна, незаконно відчуженого через задокументовану схему «ув'язнення → позбавлення громадянства → націоналізація майна».
19. **Забезпечити реабілітацію** звільнених осіб відповідно до Основних принципів ООН щодо права на правовий захист та відшкодування збитків (Резолюція ГА ООН 60/147, 2005 р.).

Припинення переслідувань за проукраїнську ідентичність

20. **Припинити переслідування** цивільних осіб за демонстрацію національної ідентичності, контакти з підконтрольною Уряду України територією, фінансові перекази через українські платіжні системи, неотримання російського паспорта та неявку на офіційні заходи окупаційної влади.
21. **Припинити практику залякування жінок** вилученням дітей та передачею їх до російських дитячих будинків.
22. **Припинити використання колаборантів** як джерел доносів на «нелояльних» осіб, які часто не відповідають дійсності, але стають підставою для затримань.

МЕТОДОЛОГІЯ

Ця доповідь не є результатом наукового дослідження. Ми використовували доступні нам джерела і методи збору інформації в умовах короткого часового періоду.

Головна мета моніторингу, результатом якого є ця доповідь: посилити реагування на практику насильницьких зникнень у тимчасово окупованому Криму та окупованих частинах Херсонської та Запорізької областей України з початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації.

В якості **предмету моніторингу** ми визначили 5 дослідницьких проблем:

1. Механіка проведення насильницьких зникнень.
2. Мотиви та цілі окупаційної влади.
3. Доля людей, які були піддані насильницьким зникненням.
4. Вплив на родичів (поведінка, реакція, стан) та їхня здатність реагувати (пошукові зусилля, куди звертатися, де отримати допомогу тощо).
5. Реакція національних правоохоронних органів України.

До кожної із дослідницьких проблем ми підбрали питання-індикатори, що базуються на міжнародних стандартах протидії насильницьким зникненням. Ці питання були основою для збору даних з різних джерел і за допомогою різних методів.

Цей звіт є синтезом результатів збору за допомогою різних методів та аналізу даних з окремих джерел. Це зокрема забезпечує триангуляцію інформації — перехресну верифікацію висновків через порівняння даних з різних незалежних джерел.

ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДИ

Задокументовані індивідуальні кейси

Розгорнутий аналіз 10 кейсів-інтерв'ю з постраждалими від насильницьких зникнень та їхніми родичами.

Метод: напівструктуроване інтерв'ю.

Інтерв'ю з представницями та представниками українських правозахисних організацій

Чотири експертні інтерв'ю.

Аналіз реагування, офіційних відповідей окупаційної влади на звернення родичів

Контент-аналіз відповідей органів окупаційної влади Криму (ФСБ, поліція, прокуратура, ФСВП, Слідчий комітет РФ) на звернення родичів зниклих осіб.

Аналіз відеоматеріалів

Дослідження двох випадків насильницьких зникнень, зафіксованих камерами відеоспостереження: [Ервіна Ібрагімова](#) (2016) та [Ірини Данилович](#) (2022).

OSINT-дослідження

Аналіз відкритих джерел інформації щодо 14 випадків можливих насильницьких зникнень у Криму та Херсонській області.

Аналіз відповідей національних органів України на інформаційні запити

Аналіз відповідей Прокуратури АРК та м. Севастополя і Офісу Уповноваженого ВР з прав людини на офіційні запити.

Контент-аналіз попередніх релевантних досліджень інших організацій

Аналіз чотирьох ключових досліджень:

- [Насильницькі зникнення та свавільні затримання активних громадян в ході повномасштабної російської збройної агресії \(лютий 2022 – червень 2023\)](#), Центр прав людини ZMINA;
- [Як змінилася практика свавільних затримань і насильницьких зникнень в окупації \(2023–2024\)](#), Центр прав людини ZMINA;
- [«Особливості насильницьких зникнень в Криму в період активізації спротиву 2023–2024 років»](#) — дослідження правозахисної ініціативи Igrade, правозахисної організації «Кримський процес» та громадської спілки «Дім прав людини «Крим»;
- [Насильницькі зникнення: національна практика v. міжнародні стандарти, Коаліція «Україна. П'ята ранку»](#).

Вибірка та регіон дослідження

Моніторинг базується на визначенні насильницького зникнення відповідно до статті 2 Міжнародної конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень (ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 20.12.2006): арешт, затримання, викрадення або позбавлення свободи в будь-якій іншій формі представниками держави або особами, які діють з дозволу, за підтримки або зі згоди держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення свободи або приховуванні даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого ця особа залишається без захисту закону.

Під час моніторингу враховується умовний розподіл територій за такими категоріями: «тимчасово окуповані», «території, що перебувають/ли в оточенні (блоковані)», «території на яких тривають/ли активні бойові дії». Також береться до уваги класифікація територій в умовах воєнного стану на «прифронтові», «деокуповані», «тимчасово окуповані», «тилові».

Для проведення моніторингу обрані такі регіони: тимчасово окупований Крим та тимчасово окуповані від початку повномасштабної агресії російської федерації в Україні частина Запорізької та Херсонської областей.

Вибірка зосереджена на територіях, де були зафіксовані чисельні випадки та прогнозується подальше збільшення насильницьких зникнень та пов'язаних порушень прав людини.

Цільові групи для збору даних:

- родини зниклих безвісти;
- свідки та потерпілі;
- правозахисні ініціативи та локальні мережі («Кримський процес», «Кримська правозахисна група», «Центр прав людини ZMINA», «IRADE», «Об'єднання родичів політ'язнів Кремля» тощо), що мають доступ до місцевих громад і можуть підтверджувати інформацію.

Методологічний підхід:

- застосування практики перевірки даних з використанням кількох джерел: інтерв'ю з родичами та свідками, матеріали правозахисних організацій, відкриті джерела тощо;
- підготовка аналітичного продукту для національних та міжнародних адвокаційних майданчиків (ООН, ОБСЄ, Рада Європи, Національні інституції з прав людини та дотичні до проблеми моніторингу).

Обмеження

У процесі моніторингу враховувалися об'єктивні обмеження, пов'язані з відсутністю доступу до тимчасово окупованих територій, ризиками для безпеки свідків та родичів, а також цілеспрямованою політикою приховування інформації з боку держави-окупанта. З метою мінімізації цих ризиків застосовувалася багаторівнева верифікація інформації, порівняння різних джерел та використання непрямих доказів.

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У цьому розділі наведено аналіз правових норм щодо насильницьких зникнень з огляду на положення міжнародного права та національного законодавства. Аналіз спирається на ключові міжнародні акти й показує, які саме положення порушуються, зокрема в контексті відповідальності РФ як держави, що здійснює фактичний контроль на тимчасово окупованих територіях України. Окремо співставлені міжнародні стандарти з діючими нормами російського та українського законодавства у сфері протидії насильницьким зникненням.

Міжнародне право

Базовим документом є Міжнародна [конвенція](#) для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень, ухвалена у 2006 році. У цьому документі визначається сам термін «насильницького зникнення», під яким мається на увазі «арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі в будь-якій іншій формі представниками держави або ж особами чи групами осіб, що діють з дозволу, за підтримки або зі згоди держави, при подальшій відмові визнати факт позбавлення волі або приховуванні даних про долю чи місцезнаходження зниклої особи, внаслідок чого ця особа залишена без захисту закону».

Таким чином, насильницьким зникненням визнається сукупність таких фактів:

- позбавлення волі в будь-якій формі
- причетність до цих дій держави
- приховування або відмова визнати факт позбавлення волі

Також визначається, хто є жертвою насильницького зникнення: «жертвою вважається будь-яка зникла особа та будь-яка фізична особа, якій завдано безпосередньої шкоди внаслідок насильницького зникнення» (ст.24).

Примітно, що документ не допускає жодних виняткових обставин для насильницьких зникнень, включаючи стан війни (ст.1). Також викликає інтерес норма про те, що державні органи «невідкладно проводять ретельне та неупереджене розслідування» виявлених фактів насильницьких зникнень навіть за відсутності скарги (ст.12).

Важливо зазначити, що стаття 5 цієї Конвенції допускає, що за певних обставин, обумовлених у міжнародному праві, насильницькі зникнення — це злочин проти людяності.

Дійсно, у п.і ст.7 [Римського статуту](#) окремо прописані «насильницькі зникнення» як одне з діянь, яке може бути розцінене як злочин проти людяності. У цій же статті зазначено, що при цьому насильницькі зникнення повинні:

- a) вчинятися в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб;
- b) такий напад вчиняється свідомо.

Сам термін «насильницьке зникнення» є в [Декларації](#) про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, а згодом був визначений у Конвенції для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень: «означає арешт, затримання або викрадення людей державою або політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки або з їхньої згоди, при подальшій відмові визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місцезнаходження цих людей з метою позбавлення їх захисту з боку закону протягом тривалого періоду часу».

Ані Римський статут, ані Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень не ратифіковані Російською Федерацією. Водночас ця країна є учасницею ухвалених раніше Женевських конвенцій, включаючи Четверту [конвенцію](#) про захист цивільного населення під час війни. Цей документ не містить конкретного терміна «насильницькі зникнення» в тому формулюванні, яке використовується в пізніших документах, таких як Міжнародна конвенція для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень. Однак цей нормативний акт категорично забороняє дії, які за своєю суттю є насильницькими зникненнями, та встановлює загальні принципи захисту цивільного населення.

Ключові положення, що стосуються цього питання, включають:

- заборону на акти насильства та залякування. Особи, які перебувають під покровительством (цивільне населення, що перебуває під владою

однієї зі сторін конфлікту), «повинні за всіх обставин користуватися захистом від будь-яких актів насильства або залякування» (ст.27). Насильницькі зникнення є очевидним порушенням цього принципу.

- Заборону на колективні покарання та репресалії. Конвенція забороняє колективні покарання, а також «залякування або тероризування» (ст.33). Насильницькі зникнення можуть використовуватися як засіб залякування або репресалій.
- Захист від вбивств, тортур та нелюдського поводження. Конвенція забороняє **«вжиття будь-яких заходів, які можуть спричинити фізичні страждання або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом і знаходяться під їхньою владою»** (ст.32). Викрадення цивільних осіб з подальшим їхнім утриманням, як правило, пов'язане з ризиком тортур, нелюдського поводження та загрозою життю.
- Заборону на взяття заручників. Конвенція визначає, що «взяття заручників забороняється» (ст.34). Насильницькі зникнення та тривале тримання під вартою може за певних умов розцінюватися як взяття заручників, при якому сторона ще не висунула своїх вимог для їхнього звільнення.

Також слід підкреслити, що Четверта Женевська конвенція чітко визначає допустимі обмеження свободи стосовно цивільного населення на окупованій території. У випадках, коли окупаційна влада «вважатиме заходи контролю, зазначені в цій Конвенції, недостатніми, то вона, однак, не зможе вдатися до жодних заходів контролю більш суворох, ніж примусове поселення у певному місці або інтернування» (ст.41).

В окремих випадках «якщо на окупованій території окрема особа, яка перебуває під покровительством Конвенції, затримана як шпигун чи диверсант або як підозрювана на законній підставі в діяльності, що загрожує безпеці окупаючої держави, в тих випадках, коли цього вимагають настійні міркування воєнної безпеки, дана особа може бути позбавлена прав на зв'язок». При цьому така особа не може бути позбавлена своїх прав на гуманне ставлення, а також на справедливий та нормальний суд (ст.5).

Таким чином, хоча в Четвертій Женевській конвенції 1949 року не використовується точне формулювання «насильницьке зникнення», вона забороняє подібні дії, кваліфікуючи їх як серйозні порушення міжнародного гуманітарного права.

Російське законодавство

У російському законодавстві відсутній окремий склад злочину «насильницьке зникнення» в тому сенсі, як воно визначається в міжнародному праві (арешт, затримання або викрадення представниками держави з подальшою відмовою визнати факт позбавлення волі).

Тим не менш, дії, які підпадають під поняття «насильницьке зникнення», можуть бути кваліфіковані в рамках [Кримінального кодексу](#) Російської Федерації (КК РФ), як:

1) Стаття 126 КК РФ «Викрадення людини». Ця стаття передбачає кримінальну відповідальність за переміщення людини проти її волі з одного місця в інше. У коментарях до статті пояснюється, що під терміном «викрадення людини» розуміється незаконне захоплення живої людини з подальшим примусовим її утриманням. При цьому об'єктом злочинного посягання виступає особиста свобода людини, що означає, що в межах Російської Федерації кожному забезпечується свобода пересування, вибору місця перебування та проживання (ст. 27 Конституції РФ). Викрадення може бути таємним, відкритим, вчиненим із застосуванням насильства або погрози насильством, обману, зловживання довірою, шляхом використання стану людини, при якому вона не може повною мірою розуміти характер дій винного: викрадення сплячого, того, хто перебуває у тяжкому ступені сп'яніння, психічно хворого, дитини, іноземця, який неадекватно оцінює ситуацію через незнання мови тощо. Нерідко потерпілий факт викрадення усвідомлює пізніше. Суб'єктивна сторона складів злочину характеризується прямим умислом. Мета та мотиви викрадення людини для кваліфікації значення не мають.

2) Стаття 127 КК РФ «Незаконне позбавлення волі». Якщо після викрадення людину утримують під вартою, це додатково кваліфікується як незаконне позбавлення волі. Безпосередній об'єкт злочину — особиста фізична свобода людини. Об'єктивна сторона полягає у діянні у вигляді незаконного перешкоджання людині переміщатися з одного місця в інше, обирати місце знаходження та перебування на свій розсуд тощо. При цьому потерпілий незаконно, в примусовому порядку, крім його волі утримується в тому місці, де він сам добровільно до цього перебував. Це злочин з формальним складом і вважається закінченим тоді, коли особа фактично позбавляється можливості на свій розсуд пересуватися та

переміщуватися в просторі. Тривалість незаконного позбавлення волі на кваліфікацію не впливає. Позбавлення людини волі на законних підставах — при припиненні злочину, доставленні до правоохоронних органів, при крайній необхідності та необхідній обороні — не утворює складу злочину, передбаченого ст. 127 КК. Суб'єктивна сторона розглядуваного злочину характеризується лише прямим умислом: винний усвідомлює, що він незаконно позбавляє потерпілого волі, і бажає цього. Мотиви дій винного значення не мають.

3) Стаття 286 КК РФ «Перевищення посадових повноважень».

Якщо в насильницькому зникненні беруть участь представники держави (співробітники правоохоронних органів, силових структур тощо), їхні дії можуть бути додатково кваліфіковані за цією статтею. Суспільна небезпека злочину визначається в основному двома моментами: 1) свідомим та очевидним виходом посадової особи за межі її службової компетенції; 2) суттєвим порушенням внаслідок вчинення даного діяння охоронюваних законом інтересів. Як об'єкт злочину виступають права та законні інтереси громадян. Об'єктивна сторона виражається у вчиненні посадовою особою дій, що явно виходять за межі її повноважень і спричинили суттєве порушення прав та законних інтересів громадян. Дії, що явно виходять за межі повноважень посадової особи, можуть виражатися у вчиненні:

- a) дій, які входять до компетенції іншої посадової особи;
- b) дій, виконаних одноосібно, які можуть бути здійснені лише колегіально;
- c) дій, виконаних за відсутності спеціальних повноважень або умов, необхідних у конкретній ситуації;
- d) таких дій, які жодна посадова особа не вправі вчиняти.

Необхідно, щоб кожна з перелічених дій посадової особи була явно, тобто очевидно, такою, що виходить за межі прав і повноважень, наданих їй відповідними нормативними актами. Злочин закінчений у момент настання наслідків у вигляді суттєвого порушення прав і законних інтересів громадян. Суб'єктивна сторона характеризується прямим або непрямим умислом. Мотиви та цілі не входять до числа обов'язкових ознак складу злочину і не впливають на кваліфікацію діяння. Суб'єктом завжди виступає посадова особа.

Росія, як уже зазначалося, не ратифікувала Міжнародну конвенцію для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень 2006 року. Офіційна позиція Росії, озвучена під час періодичних оглядів ООН, полягає в тому, що:

- Ратифікація Конвенції на даному етапі є «передчасним кроком».
- Існуючі статті КК РФ (викрадення людини, незаконне позбавлення волі, перевищення посадових повноважень) у поєднанні з іншими правовими механізмами дозволяють ефективно розслідувати та карати за дії, що підпадають під визначення насильницьких зникнень.

Окреме місце в системі російського права займає документ про заходи ізоляції осіб для здійснення перевірки факту надання протидії проведенню СВО. Цей документ є непублічним. За непідтвердженнями даними, документ має статус Указу Президента РФ з грифом «Для службового користування».

Судячи з окремих відгуків та практики, що склалася, представникам ФСБ цим указом надається право проводити «перевірку з ізоляцією осіб», підозрюваних у «протидії проведенню СВО». Для позбавлення волі їм не потрібне судове рішення, вони наділені правом позбавлення волі виключно постановою місцевого керівника ФСБ. Крім того, установи Федеральної служби виконання покарань повинні сприяти у надійній ізоляції осіб, затриманих ФСБ.

При цьому співробітники ФСВП забезпечують їхнє позбавлення волі без внесення відомостей до бази обліку підозрюваних, обвинувачених та засуджених, оскільки ці люди не мають жодного з таких статусів. І у випадку подальшого пред'явлення обвинувачень на законній підставі, строк тримання під вартою починає обчислюватися з дня законного рішення про арешт, а не з моменту фактичного позбавлення волі.

Таким чином, увесь час перебування під вартою до пред'явлення обвинувачення у кримінальному злочині російська система вважає таких осіб «такими, що перебувають на перевірці». Оскаржувати факт проведення такої перевірки та позбавлення протягом цього часу особистої свободи неможливо, оскільки формально в російському законодавстві жодної «перевірки» не існує.

Українське законодавство

В українському законодавстві насильницьке зникнення є окремим кримінальним злочином. Це відбулося після ухвалення змін до [Кримінального кодексу України](#), які привели його у відповідність до міжнародного права⁴. Зокрема, туди включена стаття 146-1, яка прямо криміналізує насильницьке зникнення. Згідно з цією статтею, насильницьке зникнення — це арешт, затримання, викрадення або позбавлення волі людини в будь-якій іншій формі, вчинене представником держави з подальшою відмовою визнати факт такого позбавлення волі або приховуванням інформації про долю чи місцезнаходження цієї людини.

Ключовими елементами складу злочину є: дії представників держави щодо позбавлення волі з відмовою визнати цей факт або приховати дані про долю/місцезнаходження людини. Ця стаття дозволяє притягнути до відповідальності як безпосередніх виконавців, так і керівників, які віддали наказ або не вжили заходів щодо запобігання злочину, знаючи про нього.

Україна ратифікувала Міжнародну конвенцію для захисту всіх осіб від насильницьких зникнень у 2015 році. Це стало важливим кроком для імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. До ратифікації та введення в дію статті 146-1 дії, що підпадають під визначення «насильницьке зникнення», кваліфікувалися за іншими статтями, такими як «викрадення людини» (стаття 146 КК України) або «перевищення влади або службових повноважень» (стаття 365 КК України). Однак ці статті не охоплювали повною мірою всі ознаки насильницького зникнення, особливо в частині відповідальності держави та приховування інформації.

---

4 Щоправда Робоча група з насильницьких або недобровільних зникнень ООН у своєму звіті за результатами візиту до України у 2018 році, вітаючи запровадження в законодавстві автономного складу злочину насильницького зникнення, звернула увагу на кілька прогалин у визначенні: <https://docs.un.org/en/A/HRC/42/40/Add.2>

Частина 1:

Механіка насильницьких зникнень

У цій частині ділимося результатами документування про ланцюг подій від затримання до зникнення. Це дозволяє оцінити систематичність і організованість операцій та підтвердити їх інституційний характер.

Практика насильницьких зникнень цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях України характеризується чіткою внутрішньою логікою та повторюваністю дій, що дозволяє говорити про сформовану операційну модель. Аналіз задокументованих кейсів, свідчень звільнених осіб, матеріалів відеоспостереження та експертних інтерв'ю дає змогу виокремити низку послідовних етапів, які у сукупності формують механіку насильницького зникнення.

1.1. Етапи

1.1.1. Ідентифікація та відбір жертв

Першим етапом механіки насильницького зникнення є ідентифікація особи, яка розглядається окупаційною владою як потенційна загроза або небажаний елемент. Критерії такого відбору не обмежуються активною участю у спротиві. У багатьох випадках достатньою підставою стає сама наявність соціальних зв'язків з підконтрольною Україні територією, використання українських цифрових сервісів, відмова від співпраці з окупаційною адміністрацією або навіть пасивна позиція, що сприймається як нелояльність.

Важливо підкреслити, що відбір жертв часто здійснюється на основі попередньо зібраної інформації. Використовуються дані з мобільних телефонів, соціальних мереж, місцевих інформаторів, а також результати так званих фільтраційних заходів. Це свідчить про плановий, а не випадковий характер насильницьких зникнень.

1.1.2. Викрадення або затримання

Другим етапом є безпосереднє викрадення або затримання особи. Територіально воно може відбуватися у різних місцях: за місцем проживання, на роботі, на блокпостах або у публічному просторі. У більшості задокументованих випадків затримання здійснюється без пред'явлення будь-яких процесуальних документів та без пояснення підстав.

Особи, які здійснюють викрадення, зазвичай, діють групами, використовують транспортні засоби без розпізнавальних знаків або зі зміненими номерними знаками, а також застосовують елементи маскування. Відеоматеріали з камер спостереження, зокрема у справах Ірини Данилович та Ервіна Ібрагімова, демонструють високий рівень координації, швидкість дій та мінімізацію часу перебування на місці події. Такі ознаки виключають випадковість і вказують на професійний характер операцій.

1.1.3. Повна ізоляція (*incommunicado detention*)

Після викрадення особа негайно потрапляє у стан повної ізоляції від зовнішнього світу. Родичі не мають жодної офіційної інформації про місце перебування затриманого, а звернення до органів окупаційної влади залишаються без результату або супроводжуються запереченням самого факту тримання під вартою. Саме цей етап є ключовим для кваліфікації дій як насильницького зникнення відповідно до міжнародного права.

У період тримання під вартою **Incommunicado detention** особи утримуються у неофіційних місцях несвободи: підвалах адміністративних будівель, приміщеннях силових структур, промислових об'єктах або приватних будинках. Відсутність доступу до адвоката, медичної допомоги та родини створює умови для повної безкарності виконавців.

1.1.4. Каткування та примус

Каткування є системним елементом механіки насильницьких зникнень і застосовуються переважно на ранніх етапах тримання під вартою. Зафіксовані свідчення вказують на використання побиття, електричного струму, позбавлення сну, тривалого тримання у стресових положеннях, а також психологічного насильства, включно з погрозами щодо членів родини.

Метою катувань є не лише отримання інформації, але й злам волі, створення стану повної залежності та підпорядкування. Каткування часто припиняються або зменшуються лише після формальної згоди особи співпрацювати або підписати документи, зміст яких їй не роз'яснюється.

1.1.5. Приховування та «легалізація» утримання

Наступним етапом є приховування інформації про долю особи, а в подальшому — її так звана «легалізація». У багатьох випадках

через тижні або місяці після викрадення відкриваються кримінальні провадження заднім числом, а незаконне позбавлення волі подається як законне затримання. Попередній період катувань та ізоляції при цьому не визнається і не розслідується.

Такий підхід дозволяє окупаційній владі створювати видимість дотримання формальних процедур, водночас унеможливаючи ефективний правовий захист жертв і їхніх родин.

1.1.6. Тривале утримання або етапування

Завершальним етапом механіки є або тривале утримання особи у місцях несвободи на тимчасово окупованих територіях, або її етапування до Криму чи на територію Російської Федерації. Часті переміщення між різними місцями утримання мають на меті дезорієнтацію та ускладнення пошуку. Родини часто дізнаються про такі переміщення випадково або з великим запізненням.

У сукупності всі ці етапи утворюють замкнений цикл насильницького зникнення, який може тривати місяцями або роками. Саме ця тривалість і повторюваність роблять насильницькі зникнення одним із найбільш тяжких і руйнівних злочинів проти цивільного населення.

1.2. Типові сценарії затримань

Крос-аналіз усіх джерел виявив кілька стабільно повторюваних сценаріїв, які свідчать не про хаотичні дії, а про відпрацьовані стандартні операційні процедури.

1.2.1. Затримання під час обшуку в оселі є найпоширенішим сценарієм. Озброєні особи в масках і камуфляжі (від 6 до 20 осіб) з'являються, зазвичай, рано вранці — типово між 5:00 та 7:30. Проводять обшук з вилученням телефонів, комп'ютерної техніки та документів, після чого жертву вивозять «на бесіду» без роз'яснення правового статусу, підстав затримання та місця призначення. Протокол обшуку, зазвичай, не складається. У дослідженні Igrade так описано випадки Ашурова, Османова, Ісмаїлова, Барієва, Шемшедінова.

В аналізі кейсів-інтерв'ю схожий, але дещо інший сценарій задокументований у справі Буюхчан Хатідже. Після її затримання в іншому місці співробітники ФСБ прийшли до родини з обшуком. Родина не знала протягом 21 доби – де жінка.

1.2.2. Викрадення на вулиці або з автомобіля. Жертву зупиняють на дорозі, нерідко із залученням працівників дорожньої поліції (ДПС), які виконують роль «приманки». Після зупинки під'їжджає мікроавтобус з людьми в масках, які пересаджують жертву. Використовується мішок на голову, заматування скотчем, фізичне насильство при транспортуванні. Цей сценарій підтверджується і відеоматеріалами: у випадку Ервіна Ібрагімова (2016 рік, зафіксовано камерою відеоспостереження) на дорозі був заздалегідь розміщений мікроавтобус із увімкненими фарами, а особа з предметом, схожим на жезл дорожньої поліції, зупинила його автомобіль. Коли Ібрагімов спробував втекти, два викрадачі переслідували та схопили його — вся операція від початку опору до від'їзду тривала лише 11 секунд. Його доля і на сьогодні залишається невідомою.

1.2.3. Затримання на блокпостах — перевірка документів та мобільних телефонів із подальшим вивезенням у невідомому напрямку. Наприклад, 23 липня 2022 року було втрачено зв'язок із мешканцем Херсонської області Аппазом Куртаметом після його прибуття до пункту пропуску на в'їзді до окупованого Криму. На цьому пункті його було затримано та вивезено до СІЗО-2 у Сімферополі, де він перебував в ізоляції протягом майже трьох місяців до пред'явлення обвинувачень.»

1.2.4. Затримання в громадських місцях — напад серед вулиці (Арсен Джеппаров — повалений на землю, до голови приставлена зброя), біля дому (Муслімова), біля відділення поліції (Мамбет Асан-Уста).

Лише в одному із задокументованих кейсів (Муртазаєв, м. Судак) зафіксовано дотримання законних підстав та коректну поведінку представників ФСБ — це швидше виняток.

1.3. Виконавці: провідна роль ФСБ

Усі джерела одноставно підтверджують, що ключовим виконавцем операцій із затримання є Федеральна служба безпеки РФ. Аналіз офіційних відповідей окупаційної влади засвідчив, що «всі відомі випадки були виконані представниками ФСБ РФ — основна більшість співробітниками Управління ФСБ по Республіці Крим та м. Севастополю, окремі випадки — представниками Прикордонного управління ФСБ та нествановлених підрозділів ФСБ Росії».

Під час одного із експертних інтерв'ю ми почули про важливу деталь: у Севастополі діє окрема команда ФСБ, куди періодично приїжджають оперативні групи з Москви. Після їхніх візитів відбуваються сплановані операції. У 2025 році, за одним із свідчень, протягом тижня зникло мінімум 3 жінки — і напередодні до Севастополя прибули московські ФСБшники.

Характерними ознаками виконавців є: чорна або камуфляжна форма без шевронів, балаклави; озброєння автоматами; групи від 3 до 20 осіб; пересування на цивільних мікроавтобусах («Газель») без номерних знаків; часто категорична відмова називатися та повідомляти причини затримання.

У більшості випадків де були свідки (родичі), ФСБ-викрадачі повідомляють, що людину затримують за підозрою у держзраді чи інших злочинах, потім людина зникає.

1.4. Місця утримання

Дослідження дозволило скласти карту ключових місць утримання, яка демонструє наявність розгалуженої інфраструктури незаконного позбавлення волі.

СІЗО-2 у Сімферополі є центральним елементом цієї інфраструктури. За даними експертних інтерв'ю, цей ізолятор був «цілеспрямовано відкритий для викрадених з Херсонщини та Запоріжжя» влітку 2022 року за «московською вказівкою, точно скоординовано». Він повністю підконтрольний ФСБ: «доступ мають тільки ФСБ, жоден адвокат спочатку». Люди утримувалися «без процесуальних статусів до листопада-грудня 2022 року», а деякі перебувають в ***incommunicado detention*** і досі — зокрема мер Голої Пристані. У дослідженні Igrade підтверджено утримання Шемшедінова на 3-му поверсі, камера 44, в режимі ***incommunicado detention***; Людмили Колесникової — 3 місяці без зв'язку та елементарних гігієнічних умов у камерах із зафарбованими вікнами.

Інші задокументовані місця: Управління ФСБ у Сімферополі (з підвальними приміщеннями), СІЗО-1 по Херсонській області у Чонгарі, який у різні періоди також використовувався як транзитний хаб (від пункту Гіркина у 2014 році до функціонування як офіційного СІЗО нині), ізолятори тимчасового тримання (ІТТ) у Севастополі та Євпаторії, підвал ПТУ №17 у місті Генічеськ, а також СІЗО-8 у Сімферополі.»

Особливе значення має «база Шамбазова» — дача братів Шамбазових (один працює в МВС РФ, інший — у ФСБ) у Сімферопольському районі, яка, за свідченнями правозахисників, була «обладнана для катувань: двері для прив'язування, підвал». Задокументовано використання цієї бази у справах Олександра Костенка (2015) та Євгена Панова (2017). Справу Костенка особисто курувала тодішня «прокурор» Наталія Поклонська, яка «знала і покривала» утримання на базі — що є свідченням причетності окупаційної влади на вищому рівні.

На території Запорізької області зафіксовано місця утримання на ЗАЕС (Запорізькій атомній електростанції): за даними правозахисників, «не менше 8 місць утримання» на об'єкті, де одночасно, на 5-му поверсі, працюють представники МАГАТЕ, а у підвалі тієї ж будівлі функціонують місця утримання.

1.5. Скоординована політика приховування інформації

Одним із найбільш переконливих доказів системності насильницьких зникнень є злагоженість, з якою всі органи окупаційної влади приховують інформацію від родичів зниклих. Аналіз виявив дворівневу систему приховування.

1.5.1. Перший рівень — приховування через механізм перевірки за ст. 126 КК РФ «Викрадення людини». Поліція надає відповіді, що порушують вимоги ст. 144 КПК РФ: «заява долучена до номенклатурної справи, рекомендуємо звернутися в УФСБ»; «відмовлено в порушенні провадження через відсутність події злочину»; «місцезнаходження встановлено» — без зазначення конкретного місця. Після оскарження матеріали передаються до воєнних слідчих відділів Слідчого комітету РФ, які їх повністю ігнорують. За весь період, що охоплював проєкт, родичам жертв насильницьких зникнень від воєнних слідчих не надійшло жодної відповіді.

1.5.2. Другий рівень — приховування через ФСБ. ФСБ використовує два способи: посилання на закон про персональні дані (нібито інформація не може бути надана без згоди особи) та твердження, що «заходів, передбачених КПК РФ, щодо особи не вчинялося». При цьому ФСБ послідовно ігнорує запитання про затримання на «інших» підставах — тих, що не передбачені законом. Результати аналізу вказують на те, що родичі неодноразово запитували про затримання як на підставі КПК, так і на підставі інших, не передбачених законодавством процедур. ФСБ завжди відповідає лише на першу частину».

Показовим прикладом неодноразового дублювання відповідей є один із кейсів де ФСБ надала 10 ідентичних відповідей протягом 8 місяців. Іншим підтвердженням є надання різним особам типових відповідей, в яких відрізняється лише підпис посадової особи, що надала відповідь. Наприклад, у випадку кейсу А.Ч. – підписані заступником начальника УФСБ Р. Нечаєвим, а у випадку Ш.К. – підписані першим заступником начальника Управління ФСБ К.А. Дорошенком.

Частина 2:

Мотиви та цілі окупаційної влади

Цей розділ розкриває стратегічний вимір насильницьких зникнень — як вони інтегруються у ширші військові та політичні цілі окупаційної влади.

2.1. Еволюція критеріїв відбору жертв

Аналіз засвідчив суттєву трансформацію критеріїв відбору осіб для затримання протягом десяти років окупації.

2014-2021 рік — цілями стають учасники Євромайдану, Автомайдану, громадські активісти, лідери малих спільнот (релігійних, культурних), журналісти, колишні працівники місцевого самоврядування, поліції та МВС України. Кримські татари зазнавали переслідувань переважно за належність до Хізб ут-Тахрір або батальйону Номана Челебіджіхана.

2022 рік — фільтрація носить невибірковий характер: затримують учасників АТО, поліцейських, членів територіальної оборони, місцевих лідерів та активістів. За свідченнями ГО «Кримський процес», «окупанти мали списки» осіб, яких потрібно затримати.

Кінець 2023 — переломний момент. Одна із організацій, представники якої брали участь у експертному інтерв'ю зафіксувала якісний зсув: «проактивна меншість — розправилися або пішли в підпілля, вже майже немає». Після цього система «перемкнулася» на нові категорії — людей старшого та пенсійного віку, осіб, чії діти виїхали після окупації та які спілкуються з ними і тим самим «можуть передавати інформацію». Також слід згадати, що короткотермінових викрадень для перевірки на поліграфі і допитів в цей період також зазнають багато людей, що мали колись відношення до лідерів Меджлісу кримськотатарського народу.

2024–2025 роки — критичне зниження порогу «нелояльності». Якщо раніше треба було щось публічно сказати проукраїнське, то тепер достатньо пасивної «неактивності»: не отримала/-в паспорт РФ, не ходить на місцеві зібрання, не бере участь у відновленні радянських пам'яток. Нова хвиля затримань пов'язана з фінансовими переказами через Приват-24, які трактуються як «фінансування терористичної організації» — навіть якщо це перекази батьків дітям.

«Чим більше буде окупація, тим більше населення потрапить під каток. Руки системи доберуться до всіх, хто не бігає з російським прапором і не кричить що путін молодець» — з одного із експертних інтерв'ю.

2.2. Гендерний вимір

Одним із тривожних трендів є різке збільшення кількості жінок серед жертв. За даними правозахисників, до 2022 року у списках політв'язнів Криму було лише 2–3 жінки, а нині — понад 60. Серед них — учасниці Євромайдану, рухів спротиву («жовта стрічка»), жінки зі зв'язками з підконтрольною територією, родичі військовослужбовців ЗСУ та працівників спецслужб.

Правозахисники пояснюють таке збільшення кількома факторами: посилення роботи ФСБ та максимальна зачистка спротиву; з 2022 року значно більше випадків насильницького спротиву (підриви, військові операції) — і ФСБ шукає агентів; а також пропагандистська мета: «навіть жінкам не можна довіряти», «бандеравці повсюди, навіть жінки і діти»; намагання залякати нелояльне населення – «ми будемо жорстко карати навіть матерів малолітніх дітей і хворих літніх жінок, тому навіть думати бійтесь про спротив».

Методи впливу також мають гендерну специфіку. Якщо до чоловіків частіше застосовують фізичні тортури (побиття, електричний струм до геніталій), то щодо жінок домінують психологічні методи, і «найстрашнішим методом» є залякування вилученням дітей: соціальні служби приїжджали забрати дітей для передачі до російських дитячих будинків. З 2022 року ця практика стала «доволі частою у жіночих справах».

2.3. Стратегічні цілі

Синтез усіх джерел дозволяє виділити кілька стратегічних цілей, яким слугують насильницькі зникнення.

Придушення спротиву та ліквідація лідерів. Насильницькі зникнення систематично застосовуються для усунення осіб, здатних організувати та координувати спротив — від активістів до працівників місцевого самоврядування. Наприклад, зникнення мера Голої Пристані, який утримується інкомунікадо в СІЗО-2 через відмову співпрацювати з окупаційною владою.

Створення атмосфери загального страху. Як зазначають експерти, «окупанти досягають мети залякування» (з експертних інтерв'ю). Публічність і демонстративність операцій — затримання серед білого дня, у присутності сусідів і родичів — має на меті максимізувати психологічний ефект на громаду. Аналіз відеоматеріалів підтвердив: у випадку Ірина Данилович викрадачі діяли відкрито біля АЗС, не ховаючись від камер і навіть показуючи посвідчення випадковому свідку.

Примус до виїзду. Особливо це стосується кримських татар: «насильницькі зникнення — серйозний аргумент виїхати, гучні затримання — остаточний аргумент» (з експертних інтерв'ю). Це узгоджується з ширшою стратегією зміни демографічного складу населення.

Фабрикація кримінальних справ. Операційна ціль зникнень полягає в тому, щоб «на етапі відкриття справи мати всі зізнання» (з експертних інтерв'ю). Жертву утримують інкомунікадо, змушують підписати зізнання, знімають пропагандистське відео, і лише після цього офіційно «затримують».

Економічний мотив. В одному із експертних інтерв'ю йдеться про механізм: «ув'язнення → втрата громадянства → націоналізація майна». Політв'язнів позбавляють російського громадянства під час ув'язнення, після чого їхнє майно може бути відчужене відповідно до норм РФ.

Роль колаборантів. Експерти описують механізм, за яким місцеві колаборанти стають інструментом системи: займаючи позиції в місцевому самоврядуванні чи комунальних підприємствах, вони «мають постійно доводити, що лояльність продовжується і актуальна» — і для цього «мають постійно доноси робити», вказуючи на «нелояльних» осіб. Ці доноси часто не відповідають дійсності, але стають підставою для затримань.

Частина 3: Доля людей, які зазнали насильницьких зникнень

3.1. Утримання інкомунікадо (*incommunicado detention*)

Головною рисою долі зниклих осіб є їх утримання в режимі інкомунікадо — повної ізоляції від зовнішнього світу. OSINT-дослідження підтвердили, що систематична відсутність зниклих у всіх офіційних базах даних (СІЗО-2 Сімферополя, реєстр Росфінмоніторингу, сайти окупаційних судів) є не збігом, а підтвердженням режиму інкомунікадо. ФСВП (рос. – ФСИН) стандартно повідомляє, що «особа по облікам не проходить», при тому що в окремих випадках фактичне утримання в СІЗО-2 підтверджується через неофіційні канали.

В одному із кейсів родина перебувала у повній невідомості 21 день, після чого отримала лише короткий контакт і слово «Севастополь». В іншому випадку — понад 12 місяців без будь-яких підтверджень місця утримання (станом на лютий 2026). Особа ще в одному із випадків зникла у травні 2025 року — станом на лютий 2026 родина, незважаючи на десятки звернень, не має інформації про його місцеперебування.

3.2. Катування та жорстоке поводження

Катування та інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є невід’ємним і системним елементом практики насильницьких зникнень цивільних осіб на тимчасово окупованих територіях України. Зібрані матеріали свідчать, що катування не є побічним наслідком незаконного утримання, а застосовуються цілеспрямовано як інструмент досягнення конкретних операційних та політичних цілей.

За оцінкою правозахисників, не менше 90% затриманих зазнають тортур. Результати експертних інтерв’ю підтверджують, що «у справах проти українців — тотально у всіх».

У переважній більшості задокументованих кейсів катування застосовувалися вже на ранніх етапах після викрадення, часто в перші години або дні перебування особи у стані ***incommunicado detention***. Отже застосування насильства є заздалегідь запланованим елементом системи, а не реакцією на поведінку затриманих. Катування

використовуються для швидкого психологічного та фізичного зламу особи, створення стану повної підконтрольності та усунення будь-якого опору.

Методи катувань стандартизовані та повторюються незалежно від особи затриманого чи регіону, що є додатковим свідченням інституційного характеру практики.

Аналіз свідчень звільнених осіб і матеріалів моніторингу дозволяє виокремити кілька основних груп методів катувань. До фізичних форм належать побиття, удари прикладами та ногами, удушення, катування електричним струмом (дуже часто), в тому числі до геніталій (задокументовано у чоловіків), тривале утримання у болісних положеннях, викручування кінцівок; прив'язування; надягання пакета на голову недогодовування; травля конвойними собаками; відмова у доступі до туалету та медичної допомоги. Психологічні форми включають погрози стратою чи згвалтуванням, імітацію розстрілу, тривале позбавлення сну, приниження, фізичне катування людей в сусідньому приміщенні (наприклад, кейс братів Ахтемових), а також погрози щодо членів родини.

Окрему категорію становлять методи, спрямовані на повне знеособлення жертви. Йдеться про утримання з мішками або пов'язками на голові, заборону спілкування, ізоляцію у темних приміщеннях, зміну місць утримання без пояснень. Такі методи мають на меті дезорієнтацію та руйнування відчуття часу і простору.

Також слід виділити в окрему категорію загальні умови утримання жертв насильницьких зникнень в умовах, що є формами жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. До таких форм слід віднести відсутність змінного одягу протягом всього періоду утримання ***incommunicado detention***, відсутність засобів гігієни, обмежений доступ до миття (5 хвилин раз на тиждень), суворий регламент дня з заборонаю сідати чи лягати протягом 16 годин на добу, вимоги до щоденного виконання російського державного гімну, примусове прослуховування російської пропаганди з радіоточок, переміщення коридорами лише в позі «ластівки» (голова нижче пояса, руки за спиною високо в гору), відсутність медичної допомоги, погане опалення і вентиляція камер, обмежене і неякісне харчування.

Жорстокі катування підтверджують і конкретні верифіковані кейси. Кирило Баранник — тортури з електричним струмом протягом години, побиття, погрози вбивством його матері; на голові була спеціальна

маска, причетних не бачив, повторне катування (важко навіть потребу катів встановити) з застосуванням імітації утоплення. Ельдар Менсітов — 10–12 годин допитів і побиття в невідомому підвальному приміщенні. Рінат Параламов — прямо вказав на ФСБ як виконавців, зафіксовано електроштурм, побиття, примус підписувати папери. Мамбет Асан-Уста — закрили рот та очі, скрутили руки, надягли мішок на голову та замотали скотчем; під час поїздки періодично наносили удари.

Катування використовуються не лише для отримання інформації, але й як інструмент примусу до співпраці. У ряді випадків особам пропонують припинити насильство в обмін на підписання документів, участь у діяльності окупаційних органів або публічну демонстрацію лояльності.

Застосування катувань також має демонстративний ефект. Навіть якщо інформація про конкретні методи насильства не стає публічною, сам факт зникнення і подальшого повернення осіб у важкому фізичному чи психологічному стані виконує функцію залякування для ширшого кола населення.

Наслідки катувань мають довготривалий характер і не обмежуються періодом утримання. Звільнені особи повідомляють про хронічні больові синдроми, порушення сну, тривожні розлади, симптоми посттравматичного стресового розладу, а також про складнощі з поверненням до нормального соціального життя. У багатьох випадках відсутність доступу до медичної допомоги під час утримання призводить до незворотних наслідків для здоров'я. Психологічні наслідки катувань поширюються і на родини зниклих осіб, які перебувають у стані постійної невизначеності та страху.

З точки зору міжнародного права застосування катувань у поєднанні з насильницькими зникненнями становить грубе порушення абсолютної заборони катувань, закріпленої в міжнародних договорах. У контексті міжнародного збройного конфлікту такі дії можуть кваліфікуватися як воєнні злочини, а за умови доведення їх системного та масового характеру — як злочини проти людяності.

Сукупність доказів, зібраних у межах моніторингу, свідчить про те, що катування застосовуються не ізольовано, а як елемент узгодженої політики. Це має ключове значення для подальшої міжнародно-правової кваліфікації та встановлення відповідальності не лише безпосередніх виконавців, але й осіб, які перебувають на вищих рівнях командування.

3.3. Примус здавати людей

Особливо тривожною практикою, виявленою правозахисниками, є систематичний примус кожного затриманого назвати мінімум 5 осіб з проукраїнською позицією: «поки не повірять що не знаєш, поки цього не зробиш — не відпустять». Люди називають знайомих, намагаючись врятуватися від тортур, при цьому «називають не обов'язково людей із супер проукраїнською позицією». До названих осіб потім приходять — і коло замикається.

Ця практика, за даними експертних інтерв'ю, «дуже-дуже сильно розповсюджена» і породжує стигматизацію всередині громади: ті, хто не назвав нікого, засуджують тих, хто назвав. Ця «примусова зрада» руйнує соціальні зв'язки окупованих громад зсередини — і, ймовірно, саме це є однією з цілей окупаційної влади.

3.4. Схема «легалізації» затримання

Дослідження Igrade виявило характерну схему, за якою спочатку особу викрадають і утримують без будь-якого процесуального статусу, а після отримання потрібних «зізнань» — офіційно «затримують» та пред'являють обвинувачення. Кирило Баранник: викрадений 30 травня 2023, піддавався тортурам з електрострумом; офіційний протокол затримання — лише наступного дня. Лера Джемілева: зникла в травні 2024 року після обшуку в будинку, а повідомлення про офіційне затримання з'явилося лише 20 березня 2025 року. Людмила Колесникова: утримувалась 3 місяці без зв'язку із зовнішнім світом; суд офіційно заарештував її лише 3 жовтня 2024.

Частина 4:

Вплив на родини, місцеві громади

Насильницькі зникнення мають багатовимірний вплив, який виходить далеко за межі безпосереднього порушення прав конкретної особи. Вони створюють тривалу хвилю шкоди, що охоплює родини зниклих осіб, близьке соціальне оточення та місцеві громади загалом. Цей вплив є системним та довготривалим, а його наслідки зберігаються навіть після звільнення.

4.1. Феномен «неясної втрати»

Родичі зниклих осіб перебувають у стані, який фахівці називають «неясною втратою» (***ambiguous loss***) — болісне коливання між надією та відчаєм в умовах відсутності достовірної інформації. У випадку Ервіна Ібрагімова, зниклого у 2016 році, родина перебуває в цьому стані вже майже десять років. У кейсі Панчука інформація надходила уривками — через публічні відео російського «РІА Новості» з ознаками побиття та через свідчення інших утримуваних. Але згодом така інформація перестала надходити взагалі. Лише повідомлення російської поліції про його розшук, як зниклого безвісті. У випадку В.Ц. родина отримала свідчення однієї особи про те, що той бачив викраденого в СІЗО-2 Сімферополя – це єдина звістка за 9 місяців невідомості та офіційних відповідей російських спецслужб про непричетність до його зникнення.

Ця невизначеність руйнує здатність родин планувати майбутнє, підтримувати звичайне повсякденне життя та проходити через нормальний процес горювання. Родина не може ні оплакати, ні знову побачити свого близького — і цей стан може тривати роками.

Родичі зниклих осіб змушені самостійно шукати будь-яку інформацію про долю своїх близьких, звертатися до правозахисних організацій, державних органів України та міжнародних інституцій. Цей процес часто супроводжується повторною травматизацією, оскільки кожен новий контакт або відмова відновлює пережитий досвід втрати та безсилля.

4.2. Вторинна віктимізація, погрози родинам та розширення кола жертв

Родичі зниклих зазнають додаткового тиску з боку окупаційної влади, що перетворює їх пошукові зусилля на джерело нових страждань. Стандартизовані відписки «невідомо» з різних інстанцій створюють відчуття безвиході. У кейсі Панчука зафіксовано арешт родича — прямий

тиск на родину як інструмент залякування. Стандартною практикою є як у випадку Буюхчан Хатідже — обмеження контактів і побачень, платні канали листування та передач.

Як зазначає один із учасників експертного інтерв'ю щодо Херсонщини, «родичі шукають самі і зникають» — ситуація, коли пошук зниклої людини створює ризик для тих, хто шукає. У Запорізькій області проблема загострюється загальною атмосферою страху: «дуже налякані, переживають через контакт з контрольованою територією, багато свідчень без згоди на поширення в правоохоронні органи» (з експертного інтерв'ю).

Задokumentовані випадки свідчать, що затриманим демонстрували інформацію про місце проживання членів родини, їхні фотографії або прямо погрожували викраденням близьких.

У результаті родини опиняються в ситуації постійного страху та вимушеного мовчання, що ще більше ускладнює документування злочинів і створює додаткові перешкоди для пошуку зниклих осіб.

4.3. Правові та фінансові перешкоди

Родини зниклих стикаються з невизначеністю через відсутність чіткого розуміння як та куди звертатися за державною допомогою. В Україні існують два окремих законодавчих механізми. Є **Закон України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин»** (з реєстром МВС та фінансовою підтримкою). Окремі норми, щодо прав та гарантій цивільних осіб, позбавлених волі внаслідок війни, визначає **Закон України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей»** (з іншим правовим виміром, реєстром та «адмініструванням» через Міністерство розвитку громад та територій України).

Оскільки зникла особа може перебувати у місцях несвободи, то часто родичі звертаються через обидва ці механізми.

За свідченнями правозахисників, «два реєстри не перетинаються», «не налагоджено обміну інформацією» — людина, чий статус змінився (наприклад, встановлено, що людина перебуває у місцях несвободи на ТОТ або в РФ), залишається в обох реєстрах.

Навіть за наявності документів, «останніми роками цивільні не отримують виплат» — коштів немає (з експертного інтерв'ю). Щоб отримати підтримку як позбавленій волі особі, треба документально підтвердити незаконне ув'язнення, а якщо людина перебуває в інкомунікадо — підтвердити це неможливо.

4.4. Психологічні та соціальні наслідки для родин

Психологічні наслідки насильницьких зникнень для родин є глибокими та тривалими. Родичі повідомляють про хронічну тривожність, депресивні стани, порушення сну, соматичні симптоми, а також про почуття провини за неможливість захистити близьку людину. Особливо вразливими є діти, які зростають у середовищі постійної невизначеності та страху.

Соціальні наслідки проявляються у вимушеній ізоляції родин. Страх перед можливими репресіями змушує багатьох родичів уникати публічності, обмежувати спілкування та відмовлятися від будь-яких форм громадської активності. У деяких випадках родини змінюють місце проживання або розривають соціальні зв'язки, що ще більше поглиблює їхню вразливість.

Крім того, серйозні економічні наслідки родини переживають у зв'язку з необхідністю витратити кошти на пошук інформації, правову допомогу та лікування. В умовах окупації доступ до соціальної підтримки є обмеженим або відсутнім, що посилює економічний тиск.

У деяких випадках родини також стикаються з вилученням майна, блокуванням банківських рахунків або примусовим переоформленням власності.

4.5. Вплив на місцеві громади та соціальну структуру

На рівні місцевих громад насильницькі зникнення виконують функцію руйнування соціальної довіри та солідарності. Коли люди зникають без пояснень і наслідків для виконавців, формується переконання, що будь-хто може стати наступною жертвою. Це призводить до самоцензури, уникнення горизонтальних зв'язків та зниження готовності до взаємодопомоги.

Громади поступово втрачають здатність до колективної дії, що є однією з ключових цілей репресивної політики. Така атомізація суспільства ускладнює не лише спротив окупації, але й подальші процеси відновлення та реінтеграції після деокупації.

Частина 5: Реакція національних правоохоронних органів України

Реакція держави Україна на факти насильницьких зникнень цивільних осіб формується в умовах збройної агресії, тимчасової окупації частини території та об'єктивних обмежень у здійсненні ефективного контролю й правосуддя. Попри ці обставини, українська держава визнає насильницькі зникнення як один із найбільш тяжких злочинів проти цивільного населення та здійснює низку заходів, спрямованих на документування, розслідування та міжнародну правову реакцію.

5.1. Масштаб диспропорції

Найбільш промовистим показником є диспропорція між масштабом проблеми та обсягом реагування. При близько 16 000 незаконно затриманих та зниклих безвісти за особливих обставин цивільних осіб (дані Офісу Омбудсмена), Прокуратура АРК та м. Севастополя здійснює процесуальне керівництво у 2 кримінальних провадженнях за ст. 146-1 КК України, що охоплюють 3 особи. Жодного обвинувального акту до суду не направлено. Жодне провадження не було закрито — але й жодне не привело до обвинувального вироку.

5.2. Об'єктивні складнощі розслідувань

Експерти визнають наявність реальних перешкод. За свідченнями правозахисників, Прокуратура АРК та м. Севастополя після 2022 року «не має жодних свідків, яких можна було б опитати — людина зникла, родичі не можуть виїхати, адвокат не може виїхати, справи просто висять». Ситуація ускладнюється тим, що «судді все більше наполягають на виклику свідків у суд», навіть якщо існують письмові свідчення з провадження. Для багатьох кейсів після 2022 року виклик свідків у суд є фізично неможливим. Як підсумовує учасниця одного із експертних інтерв'ю: щодо насильницьких зникнень ситуація — «глухий кут».

5.3. Прогалини в системі обліку та моніторингу

Офіс Омбудсмена зазначив, що «Секретаріат Уповноваженого не володіє і не створював інформацію про кількість встановлених фактів насильницьких зникнень» — офіційна централізована статистика не

ведеться. Існують три паралельні системи обліку (Єдиний реєстр МВС, Національне інформаційне бюро, Об'єднаний центр при СБУ), але інтеграція між ними відсутня.

Головне управління Національної поліції в АР Крим та м. Севастополі не надало жодної відповіді на інформаційний запит, строк відповіді минув (станом на дату аналізу — лютий 2026). Прокуратура АРК та м. Севастополь та Офіс Омбудсмана надали відповіді, але на багато конкретних питань моніторингу інформація відсутня — зокрема щодо наявності спеціалізованої підготовки слідчих, стандартних протоколів розслідування, механізмів інформування родичів.

5.4. Позитивні кроки

Попри зазначені проблеми, слід відзначити: Україна криміналізувала насильницькі зникнення окремою статтею КК (ст. 146-1), створила реєстр зниклих безвісти, встановила систему соціальних гарантій для родин зниклих, розпочала співпрацю з МКС (подання 2022 року). Прокуратура АРК та м. Севастополя підтвердила, що кримінальні провадження не закриваються.

Підсумок

Ця зведена доповідь є результатом моніторингу практики насильницьких зникнень на тимчасово окупованих територіях України — у Криму, частині Запорізької та Херсонської областей. Він побудований на синтезі аналізу інформації із різних джерел і ставить собі за мету стати систематичною та структурованою основою для подальшої правозахисної, дослідницької та адвокаційної діяльності.

Доповідь засвідчила, що насильницькі зникнення на тимчасово окупованих територіях є не окремими інцидентами, а систематичною державною політикою, що координується на федеральному рівні Російської Федерації, виконується переважно структурами ФСБ та супроводжується злагодженою роботою усіх органів окупаційної влади щодо приховування інформації та забезпечення безкарності.

Практика еволюціонує і розширюється: від цільових операцій проти активістів у 2014 році до масових репресій проти будь-кого з ознаками «нелояльності» у 2024–2025 роках. При цьому ні окупаційна влада, ні — на жаль — національні правоохоронні органи України, ні міжнародні інституції не продемонстрували належної ефективності у протидії цій практиці.

Цю доповідь задумано як документ періодичного оновлення. Вона закладає систему моніторингу, побудовану навколо п'яти дослідницьких проблем Концепції моніторингу, і намагається акумулювати попередні напрацювання різних організацій, виконані в різний час і за допомогою різних методологій. Акцент зроблено саме на насильницьких зникненнях — як на одному з найбільш прихованих та найменш задокументованих порушень прав людини в контексті збройного конфлікту.

Надалі важливо поглибити роботу з родинами зниклих, охопити нові регіони (зокрема інформаційно закриту Запорізьку область), відстежити виконання рекомендацій міжнародними та національними органами, а також задокументувати нові випадки та нові патерни — адже практика, як засвідчує звіт, неухильно еволюціонує.

За кожною цифрою і кожним прикладом у цьому звіті стоїть конкретна людина та родина, яка живе в умовах болісної невизначеності. Їхнє право на правду, справедливість та відшкодування закріплене міжнародним правом і має бути забезпечене на практиці.

НАПИСАТИ ЛИСТА КРИМСЬКОМУ ПОЛІТВ'ЯЗНЮ — ЦЕ ЛЕГКО

ВСЕ ЩО ПОТРІБНО ЗРОБИТИ:

- Виберіть та відскануйте один з QR-кодів, які вказані нижче.
- Дайте відповідь на кілька простих запитань у Google-формі — штучний інтелект згенерує лист на основі Ваших відповідей.
- Виберіть політв'язня зі списку.
- Натисніть «Відправити» — ми подбаємо, щоб ваш лист дійшов до вашого адресата.

*Опис проєкту

Якщо Ви пишете листа
політв'язню вперше:

Якщо Ви вже писали
листа раніше:

ДІМ
ПРАВ
ЛЮДИНИ
Крим